TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALK BİLGİSİ DERGİSİ
KURUCUSU VE SAHİBİ : İHSAN HINÇER

No. 315 **EKİM 1975** **YIL : 27 — CİLT : 16**

Sazşiiri :

ÂŞIK KARŞILAŞMALARI — ATIŞMALAR

VE BUGÜNKÜ DURUMU

— II —

Yazan : Muhan BALİ

Fuat Köprülü'nün, Gümüşhaneli Âşık Ahmet adına kaydettiği 8. şiir şairinin mahlasının geçmemesi hariç, eksiksiz bir atışma metnidir. Demek ki kaynaklarımız en çok XIX — XX. asırdan sonra meselâ atışmanın en güzel örneklerini veren Âşık Sümmani ile Âşık Şenlik'te olduğu gibi (19) - iki âşığın karşılaşmasını, veya birinin sorularını ötekinin cevaplarını, tam olarak zaptedebilmektedir:

— 8 —

1. Ol nedir ki dolar geçer,
Ol nedir ki eler geçer,
Ol nedir ki deler geçer,
Kanı çıkmaz yarası var?
2. O buluttur dolar geçer,
O yağmurdur eler geçer,
Kötü sözdür deler geçer,
Kanı çıkmaz yarası var!
3. Ol ne mahsul oraksızdır,
Ol ne mescid direksizdir,
Ol ne yazı karasızdır,
Yazısı yok karası var?
4. O ölümdür oraksızdır,
O göklerdir direksizdir,
Alın yazın karasızdır,
Yazısı yok karası var.
5. Ol kimdir ki gider gelmez,
Ol kimdir ki sözden almaz,
Ol kimdir ki asla ölmez,
Yılda bir gün doğası var?
6. O nefestir gider gelmez,
Arsız adam sözden almaz,
Hızır İlyas asla ölmez,
Yılda bir gün doğası var. (20).

— VI —

Daha önce de belirtildiği gibi karşılaşma/atışma, eski deyimi ile «müşaare», saz şiiri geleneği içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Hatta irticalen yapılan bu iş, dolayısı ile âşıklar arasında bir iftihar vesilesi olmaktadır. Bu noktaya dikkat etmiş, fakat daha çok yazılı kaynakları tanımış olan Fuat Köprülü: «Kahvehanelerde, bozahanelerde, mesirelerde, panayırlarda, hulâsa kalabalık ve hayran bir dinleyici karşısında çalıp söylediklerinden, birbirleriyle müşa'arelerde bulunduklarından dolayı da âşıklar kendilerini klâsik şairlerin üstünde tutarlar» demektedir (21).

Tarihi görünüşünü böyle tesbit ettiğimiz atışma veya müşaare; acaba bu gün hangi esaslara göre ve nasıl yapılmakta, sözlü gelenekte nasıl yaşamaktadır?

Bu konudaki tek kitabın yazarı M. Adil Özder şöyle demektedir: «..... «badeli» iki usta âşık karşılaşınca töreye göre önce sazlarına düzen verip birer «Divan» ile meclisi açarlar. Bundan sonra «tekellüm», bulmaca (muamma) takılmaca ve taşlama - yerme gibi fasıllarla yapılır.» (22)

Bunlara bir de karşılaşan iki âşığın ayni vezin, ayak ve şekli kullanma, ayni konu üzerinde eşit hanede söz söyleme mecburiyeti olduğunu da ilâve etmek gerekir. Demek ki gelenek karşılaşma veya atışmanın bütün esaslarını tesbit etmiş, bunu çok sıkı kaidelere bağlamıştır.

Âşık geleneğini çok iyi bilen Yaşar Reyhani bize verdiği sözlü bilgide «atışma iki âşığın birbirinin düşük tarafını bulmak, yani diğerinden kendisini daha usta kabul ettirmek için... birbirinin noksanını bulmak için, birbirine girişmeleridir ve **karşılaşma, atışma, soru - cevap taşlama, tartışma** sırasına göre yapılır» demektedir. (23)

Eğer karşılaşma yenme - yenişme (mat etme - bağlama) yollu yapılmışsa «hasmını bağlayan âşık, faslı ya bir «semai» - taşlama, ya da bir destan ile bağlar. Karşılaşma eğer ahbapça ve sohbet havası içinde olmuşsa, fasıl övmece (methiye) ile bitirilir ve bu da karşılıklı deyişmelerle yapılır» (24)

Karşılaşma genellikle dostça bir hava içinde başlar ve gelişir. Bu durumda yarışmacıların başarı şansı çeşitli nedenlerle biraz daha artmaktadır. Çünkü bu durumda bir âşığın diğerini yenmesi, veya ona yenilmesi, sözün tükenip sazın susması gibi bir durum yoktur. Kim daha güzel kafiye bulur; bunu kuvvetli bir hayalle zenginleştirirse, önce yanındaki âşıktan, sonra da çevreden o kadar alkış ve taktir toplamaktadır.

Bu türün karşılaşmacılara sağladığı bir kolaylık vardır: «ayak» daha önce söylenmiş bir şiirden alınabilir. Eski âşıkları tanıyan şairler bu vadide çok başarılı olmakta, bazen o ayağın

kullanıldığı şiirden de güzel parçalar ortaya çıkarmaktadırlar.

— VII —

Bu türden, bu yazıda, sunulacak olan örnek 21. Mayıs. 1971 Cuma günü Âşık Garip'ten verilen :

«İşte geldim gidiyorum,
Şen olasın Halep şehri,
Çok ekmeğin aşın yedim,
Helâl eyle Halep şehri»

dörtlüğünün «şen olasın» ayağı ile Firkati ve Reyhani arasında yapılan karşılaşmadır. İki karşılaşmacı da zaman zaman bu meşhur şiiri çok geride bırakan, onu aşan haneler söylemişlerdir!

Reyhani :

1. İşte geldim gidiyorum,
Şen olasın Halep şehri.
Benim sevgilim diyorum,
Sen olasın Halep şehri.

Firkati :

Köşkün ayvanın yıkılsın,
İn olasın Halep şehri,
Parça parça dağılasın,
Bin olasın Halep şehri.

Reyhani :

2. Suç eden sende asılsın,
Suçlular sende basılsın,
Günde bin canın kesilsin,
Kan olasın Halep şehri.

Firkati :

Ben âlimim nâdân değil,
Çürük işe etmem meyil,
Bitmez ağşaklarda eğil,
Yün olasın Halep şehri.

Reyhani :

3. Çiçeklerin bitmez olsun,
Bülbüllerin ötmez olsun,
Yolcun gelip gitmez olsun,
Men olasın Halep şehri.

Firkati :

Fakirlerin çanağında,
İnsanların bunağında,
Zalimlerin yanağında,
Ben olasın Halep şehri.

Reyhani :

4. Çeşmeleri kurulmamış,
Suyu akıp durulmamış,
Sevdiğine sarılmamış,
Can olasın Halep şehri.

Firkati :

O yari alamamışım,
Yanında kalamamışım,
Sende de bulamamışım,
Son olasın Halep şehri.

Reyhani :

5. Sürün yaylada yaylasın,
Derdin çiçekle eylensin,
Adın her yerde söylensin,
Ün olasın Halep şehri.

Firkati :

Üstüne bulut ağmasın,
Yağmurun karın yağmasın,
Yüzüne güneş doğmasın,
Tün olasın Halep şehri.

Reyhani :

6. Su akmamış pınar kalıp,
Ciğerlerin yanar kalıp,
Her şöhretten kenar kalıp,
Yan olasın Halep şehri.

Firkati :

Firkati der yar kaçında,
Gonca güller var saçında,
Âşık Garibin içinde,
Kin olasın Halep şehri.

Reyhani :

7. Reyhani'den haber alıp,
Kan kusasın kalıp kalıp,
Bizlerden çok uzak kalıp,
Çin olasın Halep şehri. (25)

Bundan sonra iki sanatçı atışmayı daha ilerleterek bu dalın en güzel örneklerinden birini vermiş, 3 hanede bitmesi gerekirken, sözü 5 haneye kadar çıkarmışlardır :

Firkati :

1. Âşık bir ummanda batmak üzredir,
Kıyıya çekecek sal nedir âşık?
Sevapla günâhın arasındadır,
Herkese geçecek yol nedir âşık?

Reyhani :

1. İnsanlarda fehim, fikir, feraset,
Herkese geçecek yoldur arkadaş,
Vicdan, iman, arif, irfan dediler,
Kıyıya çekecek saldır arkadaş.

Firkati :

2. Yar zülfünü tarayıp tel açarken,
Ben bağlayıp muhannet yel açarken,
Ağaçlarda çiçek ve gül açarken,
Her bahar dert açan dal nedir âşık?

Reyhani :

2. Âşığı aldatan göz ile kaştır,
Âşığın kitabı bir damla yaştır,
Dünya bir bostandır âşık ağaçtır,
İlim yaprağıdır, daldır arkadaş.

Firkati :

3. Bin yıl kalsam bir daracık mezarda,

Gene odur yürekte ve nazarda,
İnci, boncuk satılır her pazarda,
Parayla satılmaz maî nedir âşık?

Reyhani :

3. Böyle şey, düşündüm, gelmezdi yâda,
Hayin fikir beni koydu deryada,
Namussuzluk, edepsizlik dünyada,
Pazarda satılmaz maldır arkadaş.

Firkati :

4. Bilecek misin sen bakalım bunu
Sorduklarımın bu belki de sonu,
Giyenler bir daha çıkarmaz onu
Atlastan kıymetli çul nedir âşık?

Reyhani :

4. Bu gün yarın hazır gidecek sendir,
Belke de sen değil bilmeyen bendir,
Evvel ahir giyeceğin kefendir,
Giyersin soyulmaz şaldır arkadaş.

Firkati :

5. Firkati dert seni sapsarı yapmış,
Bulanıktın zaman pek duru yapmış,
Bunu ne acaip bir arı yapmış,
Yiyeni öldüren bal nedir âşık?

Reyhani :

5. Reyhani der budur sözün gerçeği,
Her güzelin sırma değil pürçeği,
Kötülüktür cehaletin çiçeği,
Öldürür zehirli baldır arkadaş. (26)

— VIII —

Âşıklar Bayramı'nın yeniden ve büyük bir organizasyonla başlatıldığı 1965 - 66 yılından bu yana bir nokta hep ihmal edilmiş, ya zamanın darlığından ya da gelenekteki şeklin iyi tesbit edilememiş olmasından, atışmalar «töre» sine göre yapılamamıştır. Bu durum bir takım mahzurlar doğurmuş, böyle olduğu için âşıklar kendi gerçek değerlerini ortaya koyamamış, birincilikler bir takım «putlar» arasında bölüşülmüştür.

23. Nisan. 1971 tarihinde Sarıkamış'ta yapılan Büyük Türkiye Âşıklar Yarışması'nda sahneye bir defa çıkanlar birincilik almış, bunun yanında rakibini bir hayli zorlayan âşıklar ise (Nusret Toruni, Mustafa Ruhani gibi) ancak başarı veya ikincilik ödülüne lâyık görülmüşlerdir.

Aşağıda sunacağımız karşılaşma Nusret Toruni ile Murat Çobanoğlu arasında yapılan bu tarz atışmanın en güzel örneklerinden biridir :

(A)

Nusret Toruni :

1. Ey gözümün nuru sırra dikkat et,
Bu ana şikârım sır iste benden,
Sen bir alametçi ben bir ızratçi,
Hem döverim, hem ezerim ey anla.

Murat Çobanoğlu :

Dinledim sözünü Nusret Toruni
Gudret gözesinden gar iste benden,
Bana derler gamli dervüş olmuşun,
Hem yürürüm, hem gezerim ey anla.

Toruni :

2. Sen bir ham ağaçsın bara dikkat et,
Yiyilecek bir çok nar iste benden,
Sen bir hitabetçi ben bir kitapçi,
Hem süzerim, hem sezerim ey anla.

Çobanoğlu :

Gine balık gibi düştün eleme,
Seni tutacağım tor iste benden,
Aşkın kitabına aşk defterine,
Hem açarım, hem yazarım ey anla.

Toruni :

3. Toruni gibi de tora dikkat et,
Sene candan yakın yar iste benden,
Sen bir uzun gaççe ben alametçi,
Hem çizerim hem bozarım ey anla.

Çobanoğlu :

Çobanoğlu der ki dara dikkat et,
Sana lâyık olan yer iste benden,
Aşgın deryasında gam ummanında,
Hem dalgıcım, hem yüzerim ey anla.

Çobanoğlu : (B)

1. Dinle bu sözümü Âşık Nusretim,
Boğaz gelhar, dudağ oynar, dil çevrer,
Bir ağaya hizmet edek barabar,
Tabah galhar, bardağ oynar, gol çevrer.

Toruni :

Dinledim sözünü ey Çobanoğlu,
Yığın oynar, gabah galhar, mal çevrer,
Annadın mi aşıhlağın sırrını,
Mızrab oynar,..?.. galhar, el çevrer.

Çobanoğlu :

2. Bu nasıl bellisiz yollar sürülmez,
Açılmayan bir kitaplar görülmez,
Biniciye hiç bir zaman sorulmaz,
Gamçi galhar, kelhan oynar, yol çevrer.

Toruni :

Sene de boğulmaz aslan guzusi,
Gizli kitap annımızın yazısı,
Bunu bilen şehitlerin gazisi,
Yaprağ oynar, galem çağlar, dil çevrer.

Çobanoğlu :

3. Çobanoğlu der ki suya bulanma,
Sen bilmeyen bir gapıya dolanma,
Çoh da gelen bu algışa aldanma,
Rüzgâr galhar, mahbup oynar, el çevrer.

Toruni :

Gine yağmur oldun döküldün harga,

Toruni'ye gel senatma palavra,
Dikkat eyle sözlerimi sen gavra,
Yağmur töker, derya oynar, sel çevrer.

---

(1) Saz şiiri veya halk şiiri ayni mânâyı karşılamak üzere sık sık kullanılan ifadelerdir. Fakat bilimsel olanı «saz şiiri» şeklidir. Çünkü bu şiirin yaratılmasında saz birinci plânda gelir. Daha geniş bilgi için bkz. Vasfi Mahir Kocatürk: Saz Şiiri Antolojisi. Ankara, 1963, (s. 3 — II).

(2) Bu konuda güvenilir tek kaynak M. Adil Özder'in «... âşık edebiyatımızın özel bir türünü kapsayan» «Karşılaşma» (Münazara - Müşaare = Karşılıklı deyişme)'lere tahsis ettiği Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları, (Bursa, 1965) isimli eseridir. Ne yazık ki o da I. Kitap'ta kalmıştır. Bu kitapta XIX. asır saz şiirinden pek çok atışma örneği vardır. **(Türk Folklor Araştırmaları'nın notu:** Aynı konuda Kırzıoğlu'nun dergimizde ve diğer yayın organlarında çeşitli yazıları çıkmıştır. Ayrıca Eflâtun Cem Güney'in 1969 da Halk Eğitimi Gen. Md. ğü'nün bastırdığı **«Tanrı Vergisi»** adlı 32 sf.lık eserinin 21 - 32. sf. lık eserinin 21 - 32. Sf.ları «Meydan okuma - imtihan açma» ya ayrılmıştır).

(3) Konya Âşıklar Bayramı'nda 1970 yılına kadar Atışma Dalı'nda alınan dereceler şöyledir:

1966

1. Çobanoğlu - Müdami - Efkâri
2. Yok
3. Davut Sulari

1967

1. İlhami - Reyhani - Kul Mustafa - Selmani
2. Çoğanoğlu - M. İhsani - Sadi Değer - Alyansoğlu

1968

1. Reyhani - Selmani - Çoğanoğlu - M. İhsani
2. Sabri - Şeref - Alyansoğlu- Sadi Değer.
3. Feymani - A. Kocaman

1969

1. İlhami - Selmani - Mev. İhsani
2. İshak Kemali - Ümmani Can - Sabri
3. Sadi Değer - Mehmet Ozani

1970

1. Reyhani - Çoğanoğlu - İlhami
2. Selmani - Alyansoğlu - Hüdai
3. N. Toruni - H. Sümmanoğlu - M. Ruhani.

(4) M. Adil Özder, Doğuda Âşık Karşılaşmaları, Bursa, 1965, s. 14.

(5) İ. Yardımcı, Bayburtlu Hicrani, İstanbul, 1965, s. 5.

(6) Şiirin tamamı Fuat Haznedar'ın «Tutuklı Divani, Erzurum, 1968, T. 16» numaralı Bitirme Tezi'nde (s. 5)'dir.

(7) Tahir Olgun, Edebiyat Lugati, İstanbul, 1936, s. 90.

(8) Fuat Köprülü, Türk Saz Şairleri, III, İstanbul, 1940, s. 918.

(9) Burhan Toprak, Yunus Emre Divani, İstanbul, 1960, s. 117.

(10) Laçin Aladağlı Cemal Hocayı Anlatıyor, Muhan Bali Derlemeleri, Bt. No: D/23, 22. Nisan. 1971, Sarıkamış.

(11) A. Gölpınarlı, Pir Sultan Abdal, Hayatı Sanatı, Şiirleri, İstanbul, 1963, s. 74.

(12) Haşim Utku, Âşık Garip Hikâyesi, Erzurum, 1970, s. 20 (Yayınlanmamış Bitirme Tezi)'nde Âşık Garibin bir yerde âşıklarla karşılaştığını kaydetmektedir: Âşık Garp:

«Garibin sualin dinler hepisi,
O nasıl binadır kudret yapısı,
Aşikârdır on ikidir kapısı;
Sizler elbet bir gün ondan geçersiz.

diye sorar. Fakat âşıklar buna cevap veremezler. Bu defa Garip sorularını kendisi açar:

Dinleyin Garipten siz bu nidayı,
«K» u «N» dan Huda kurdu dünyayı,
On iki kapıdır sorma dünyayı,
Ömrümüz geçmede heman dediler.»

(13) Cahit Öztelli, Karacaoğlan, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s. XL. vd.

(14) Ali Balım, Pir Sultan, Hayatı Ve Şiirleri, Ankara, yy, s. 128.

(15) S. N. Ergun, Karacaoğlan, Hayatı, Sanatı, Şiirleri, İstanbul, 1958, s. 269.

(16) Fuat Köprülü, Türk Saz Şairleri, İstanbul, 1940, s. 118.

(17) a. e. s. 154. (18) a. e. s. 675 - 676.

(19) Bkz. Orhan Özbek, Âşık Şenlik, Ankara, 1969, s. 50 vd.

(20) Fuat Köprülü, a. e. s. 725

(21) Fuat Köprülü, a. e.

(22) Adil Özder, a. e.

(23) Reyhani İle Konuşmalar, Muhan Bali Derlemeleri, Bt. No. B/42. (24) Adil Özder, a. e.

(25) Muhan Bali Derlemeleri, Bt. No. D/18.

(26) Muhan Bali Derlemeleri, Bt. No. D/18.

(27) Muhan Bali Derlemeleri, Sarıkamış, 23. Nisan. 1971.